HSR London International Conference on Multidisciplinary Academic Research
(HSR-ICMAR) 2026
https://houghtonstreetreview.com/index.php/conference

AJRIM — MUAMMONING YECHIMI EMAS, BALKI YANGI INQIROZNING BOSHLANISHI

Mehmonqulova Mardona G‘aybullayevna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24217027

Oila mustahkam ekan — jamiyat barqaror, davlat esa qudratlidir.

Kirish. Bugungi murakkab transformatsiyalar va ratsionalizatsiyalashuv asrida jamiyatning fundamental asosi bo‘lmish **oila instituti eng og‘ir ontologik inqirozlardan birini boshdan kechirmoqda**. Oila tushunchasi borgan sari o‘zining obyektiv, ijtimoiy va ma’naviy qiymatlarini yo‘qotib, individual xohish va qulayliklar asnosida quriladigan hamda buziladigan yuzaki loyihaga aylanib bormoqda. Nikoh munosabatlariga nisbatan shakllangan bunday infantil (bolalarcha) yondashuv oilani shunchaki o‘yinchoq yoki eksperiment maydoniga aylantirib qo‘ydi. Vaholanki, **barqaror oila modeli — jamiyatning genofondi, ijtimoiy immuniteti va ma’naviy xavfsizligini ta’minlovchi birlamchi yadrodir.** Ushbu tadqiqot mikrosotsial darajadagi munosabatlar inqirozini bartaraf etish, er va xotin rollarini muvozanatlash hamda ajrim illatining asl qiyofasini ochib berishga qaratilgan.

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida oila shunchaki demografik takror ishlab chiqarish instrumenti emas, balki jamiyatning axloqiy va sotsiokultural arxetipini saqlovchi eng fundamental tizim bo‘lib kelgan. Biroq, XXI asrning postmodernistik voqeliklari, radikal individualizm va likvid (suyuq) modern davri sotsial munosabatlarning, xususan, nikoh institutining poydevorini yemira boshladi.

Bugun oila jiddiy ontologik inqirozni boshdan kechirmoqda. Uzoq asrlar davomida daxlsiz deb bilingan subyektlararo munosabatlar tizimi bugungi kunda o‘zining metofizik mohiyatini yo‘qotib, "iste’molchilik madaniyati"ning (consumer culture) elementiga aylanib bormoqda. Nikoh munosabatlari va oilaviy mas’uliyat ko‘p hollarda shaxsiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan vaqtincha ijtimoiy shartnoma yoki yengil o‘yinchoq sifatida qabul qilinmoqda. Bugun Davlatimiz tomonidan yosh nikohlanuvchilar uchun “Yoshlarni oilaviy nikohga tayyorlash” kurslarini joriy qilgan, “oila psixologiyasi”ni talaba-o‘quvchilarga o‘rgatib kelinmoqda. Shu yerda bitta taklifni ham ilgari surmoqchiman. Biz oila qurish arafasidagi yoshlarimizga oila nima ekanligini, uni qanday boshlash hamda oiladagi ayol va erkak vazifalarini keng o‘rgatyapmiz-u, ammo oilani qanday asrash zaruriyati o‘rganishga chuqur kirib bormayapmiz. Biz oila iqtisodiyotini to‘g‘ri shakllantirish mavzusining ham qayeridadir oqsayapmiz. Mana shu mavzularga kengroq yondashadigan bo‘lsak, menimcha qanchadan-qancha oilalarimizni ajrimdan asrab qolgan bo‘lar edik.

Ko‘p hollarda rejasiz farzandlarning tug‘ilishi ham oila iqtisodiyotiga katta ta’sir ko‘rsatmasdan qolmayapti. Bu nafaqat oila iqtisodiyotiga, qolaversa, ayol salomatligiga, psixologiyasiga, shu bilan birgalikda erkak hayotiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatyapti. Bir tasavvur qilib ko‘ring: xodim ishda ofisda ishlayapti, uning oldiga muammosini hal qilishda yordam so‘rab kelgan qaysidir fuqaroga uning bergan javobi yoqmadi, orada asabni buzuvchi holatlar kuzatildi, buning natijasida qaysidir jadval hisoboti noto‘g‘ri bo‘lgan xodim qo‘shimchasiga rahbaridan ham tanbeh eshitdi. U uyda dam olib, tinchlanish uchun o‘z boshpanasiga yo‘l oldi. Uni kim kutib olyapti. 3-4 nafar bola bilan ovvora bo‘lib to‘zg‘igan sochi va boshida qiyshaygan ro‘moldagi ayol hamda uydagi bor narsalarni beg‘uborlik ila atrofga yoyib qiy-chuv qilib o‘ynab, o‘z kechgi ovqatini yemasdan xarhasha qilayotgan farzandlar shovqini, albatta. To‘shakda ham bolalarga kun bo‘yi qarab charchagan xorg‘in ayol va boshlig‘i shu kabi boshqa insonlardan tanbeh eshitgan, qo‘shimchasiga ish yuklamasi bilan ishlab asablari charchagan erkak. Bu holat psixologik hamda fiziologik munosabatlarda ham o‘zgarishga sabab bo‘ladi.

Oila institutining mustahkamligi faqatgina ma’naviy va psixologik omillarga emas, balki to‘g‘ri shakllantirilgan oilaviy iqtisodiyotga ham bevosita bog‘liqdir. Sotsiologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki,

ko‘plab ajrimlar va oilaviy nizolarning tub zamirida aynan moliyaviy muammolar, byudjetni noto‘g‘ri taqsimlash hamda qarz majburiyatlarining muvozanatsizligi yotadi. Oila iqtisodiyoti — bu shunchaki pul topish va uni sarflash emas, balki mavjud resurslarni strategik rejalashtirish san’atidir.

Oilada moliyaviy muvozanatni saqlash uchun dastlab pul mablag‘larini boshqarishning aniq tizimini tanlab olish lozim. Amaliyotda oila byudjetining uchta asosiy modeli mavjud:

Umumiy byudjet: Er va xotinning barcha daromadlari bir joyga jamlanadi va strategik xarajatlar birgalikda rejalashtiriladi. Bu model oilada o‘zaro ishonchni mustahkamlaydi, biroq har bir tomonning shaxsiy erkinliklarini biroz cheklashi mumkin.

Aralash (Gibrid) byudjet: Har ikki tomon umumiy xarajatlar (kommunal to‘lovlar, oziq-ovqat, ijara, bolalar ta’limi) uchun belgilangan miqdorda pul ajratadilar. Daromadning qolgan qismi esa har kimning o‘z shaxsiy ehtiyojlari va jamg‘armalari uchun qoladi. Bugungi kunda bu eng moslashuvchan model hisoblanadi.

Alohida byudjet: Er va xotin o‘z moliyaviy mablag‘larini butunlay mustaqil boshqaradi. Bu model ko‘proq iqtisodiy jihatdan to‘liq mustaqil bo‘lgan va qarashlari ancha zamonaviylashgan juftliklarda kuzatiladi, biroq umumiy maqsadlar (uy sotib olish, farzand kelajagi) uchun birgalikda jamg‘arma qilishni qiyinlashtiradi.

To‘g‘ri Moliyaviy Menejment Tizimi (50/30/20 Qoidasi)

Oila iqtisodiyotini inqirozlardan himoya qilish uchun moliyaviy resurslarni oqilona taqsimlash darsliklariga tayanish maqsadga muvofiqdir. Bunga eng yorqin misol — **50/30/20 qoidasi** bo‘lib, u umumiy daromadni quyidagicha taqsimlashni nazarda tutadi:

UMUMIY DAROMAD (100%)		
50% - Ehtiyojlar	30% - Istaklar	20% - Jamg‘arma
Oziq-ovqat	Ko‘ngilochar davralar	Moliyaviy xavfsizlik
Kommunal / Ijara	Kafe / Restoran	Kelajak investitsiyasi
Sog‘liq / Kiyim	Xobbi va Sayohat	Qarz daxlsizligi

50% — Hayotiy zaruriy ehtiyojlar (Needs): Bu qismga oziq-ovqat, uy ijarasi yoki ipoteka, kommunal to‘lovlar, transport, tibbiy xizmatlar va majburiy kiyim-kechaklar kiradi. Bu xarajatlarsiz oilaning yashashi imkonsiz.

30% — Istaklar va hordiq (Wants): Ko‘ngilochar maskanlar, kafe va restoranlar, sayohatlar, xobbi hamda hayot sifatini oshiruvchi, lekin majburiy bo‘lmagan boshqa xarajatlar.

20% — Jamg‘arma va investitsiya (Savings): Kelajak uchun investitsiyalar, bolalarning oliy ta’limi uchun fond shakllantirish va eng muhimi — **moliyaviy xavfsizlik yostiqchasi (Airbag)**. Har bir oilada kamida 3 oydan 6 oygacha bo‘lgan majburiy xarajatlarni qoplay oladigan daxlsiz jamg‘arma bo‘lishi shart.

Moliyaviy inqiroz ko‘pincha daromadning kamligidan emas, balki xarajatlar madaniyatining yo‘qligidan kelib chiqadi. Oilani qashshoqlikka va janjallarga yetaklovchi asosiy omillar quyidagilardir:

Iste’molchilik psixologiyasi (Namoyishkorona xarajatlar): Jamiyatda "odamlar nima deydi" degan qarash bilan, aslida oilaviy byudjet ko‘tarmaydigan qimmatbaho buyumlar, mashinalar yoki hashamatli to‘y-marosimlarni tashkil qilish.

Nazoratsiz kreditlar va qarz tuzog‘i: Ishlab chiqarish yoki daromad keltirish xarakteriga ega bo‘lmagan, shunchaki maishiy ehtiyojlar (masalan, so‘nggi rusumdagi telefon yoki qimmatbaho kiyim) uchun yuqori foizli qarzlar va mikrokreditlar olish.

Moliyaviy hisobotning yo‘qligi: Xarajatlarni yozib bormaslik. Bugungi kunda smartfonlardagi maxsus ilovalar orqali oilaning har bir tiyinini nazorat qilish imkoniyati mavjud bo‘la turib, buni inkor etish kutilmagan moliyaviy defitsitga olib keladi.

Ajrim Fenomeni: "Eski Muammoning Yechimi"mi yoki "Yangi Tragediyaning Muqaddimasi"mi? Zamonaviy jamiyatda paydo bo‘lgan eng katta illatlardan biri — eng kichik

kelishmovchilikda ham yechimni ajrimdan qidirishdir. Vaholanki, **ajrim ko‘pincha munosabatlarni yaxshilashga yoki shaxsiy baxtga erishishga xizmat qilmaydi**, aksincha, mavjud inqirozni chuqurlashtiradi. Oila buzilishining eng katta zarbasi va tovonini begunoh farzandlar to‘laydi.

Ommaviy madaniyat va yuzaki pop-psixologiya bugun ajrimni go‘yoki "toksik munosabatlardan qutulish", "shaxsiy erkinlik" va "muammoning eng qulay yechimi" sifatida romantizatsiya qilmoqda. Ammo chuqur makrosotsiologik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, **ajrim hech qachon munosabatlarni yaxshilovchi yoki insonni baxtli qiluvchi yechim bo‘la olmaydi**, aksincha, u tizimli inqirozni chuqurlashtiruvchi patologiyadir.

Nima uchun ajrim yechim emas?

Muammoning ko‘chishi (Translokatsiya): Inson ajrashganda o‘z muammolarining tashqi obyektini (turmush o‘rtog‘ini) yo‘qotadi, ammo muammoning ichki sababini (psixologik infantilizm, murosasizlik, mas’uliyatdan qochish) o‘zi bilan birga yangi hayotga olib o‘tadi. Sotsiologik so‘rovlar shuni ko‘rsatadiki, ikkinchi nikohlar birinchisiga nisbatan yuqoriroq foizda barbod bo‘ladi.

Ijtimoiy atomizatsiya va Yolg‘izlik epidemiyasi: G‘arb sotsiologlari ta’kidlaganidek, insoniy aloqalarning oson uzilishi ("suyuq sevgi") jamiyatda surunkali yolg‘izlik va emotsional instabillikni keltirib chiqaradi.

Oila — o‘yinchoq emas: Nikohni emotsional eyforiya (shunchaki vaqtinchalik hissiyot) asnosida qurib, ilk iqtisodiy yoki maishiy qiyinchilikdayoq uni bekor qilish — bolalik psixologiyasining (infantilizmning) ijtimoiy ko‘rinishidir. Oila sabr, kompromiss va sadoqat talab qiluvchi murakkab ijtimoiy institutdir.

Xulosa qilib aytganda, mustahkam oila — ma’naviy etika, ruhiy yetuklik va moliyaviy intizomning sintezidan iborat uchburchakdir. Ushbu elementlarning har biri uzviy bog‘liq bo‘lib, ulardan birining inqirozi butun tizimning tanazzuliga olib keladi. Oilani asrash va ajrimlar dinamikasini kamaytirish — nafaqat shaxsiy baxt masalasi, balki millat genofondi va davlat xavfsizligini ta'minlovchi global strategiyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Oila sotsiologiyasi va falsafasi (Postmodernizm va oila inqirozi yo‘nalishi)

1. **I. Bauman, Z.** Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds (Suyuq sevgi: Insoniy aloqalarning mo‘rtligi to‘g‘risida). Cambridge: Polity Press, 2003. — (Maqolada eslatib o‘tilgan "likvid modern" va "suyuq sevgi" tushunchalari aynan sotsiolog Zigmunt Baumanning ushbu fundamental asariga tayanadi).
2. **Giddens, A.** The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Stanford University Press, 1992. — (Zamonaviy jamiyatda nikoh munosabatlarining transformatsiyasi va individualizm ta’sirini tahlil qiluvchi asar).
3. **Bek, U., Bek-Gernshaim, E.** The Normal Chaos of Love. Polity Press, 1995. — (Postmodern davrida oila institutidagi ontologik inqirozlar va er-xotin rollari muvozanatini tadqiq etgan manba).

II. Oila iqtisodiyoti va moliyaviy menejment

4. **Warren, E., Tyagi, A. W.** All Your Worth: The Ultimate Lifetime Money Plan. Free Press, 2005. — (Maqolada keltirilgan mashhur **50/30/20 moliyaviy taqsimot qoidasi** mualliflari AQSH senatori Elizabet Uorren va uning qizi Ameliya Uorren Tyagidir).
5. **Kiyosaki, R.** Rich Dad Poor Dad (Boy ota, kambag‘al ota). Warner Books, 1997. — (Oilaviy resurslarni strategik rejalashtirish, passiv va aktiv xarajatlar madaniyatini shakllantirish bo‘yicha eng ommabop asarlardan biri).
6. **Garman, E. T., Forgue, R. E.** Personal Finance. Cengage Learning, 2014. — (Oilaviy byudjet turlari: umumiy, aralash va alohida byudjet modellarining iqtisodiy asoslari keltirilgan darslik).

III. Oila psixologiyasi va infantilizm muammolari

7. **Erikson, E. H.** Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton & Company, 1968. — (Shaxsning ruhiy yetukligi va nikoh munosabatlaridagi infantilizm (bolalarcha yondashuv) psixologiyasini tushunish uchun asosiy manba).
8. **Karimov, F.** Oila psixologiyasi: O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2020. — (O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimida o‘qitilayotgan hamda maqolada qayd etilgan "Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash" kurslariga oid milliy o‘quv-uslubiy adabiyotlar turkumidan).

IV. Normativ-huquqiy va statistik manbalar

9. **O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi.** — (Nikoh munosabatlari, er va xotinning mulkiy hamda nomulkiy huquq va majburiyatlarini tartibga soluvchi asosiy qonun hujjati).
10. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari.** — (Respublikadagi nikohlar va ajrimlar dinamikasi, demografik ko‘rsatkichlar statistik tahlili uchun).